

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΠΟΥΣΟΥΤΑΣ - ΘΑΝΑΣΟΥΛΑΣ

ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΕΣ
ΤΕΥΧΟΣ 2^ο

ΠΡΟΣΩΚΡΑΤΙΚΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ

ΟΙ ΠΡΩΤΟΠΟΡΟΙ
ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΥ ΣΤΟΧΑΣΜΟΥ

ΑΘΗΝΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΔΕΟΤΟΠΟΣ

ΤΗΛ. 6971887372

Συγγραφέας: Γιώργος Μπουσούτας – Θανάσουλας

1η έκδοση 2008

2^η έκδοση 2011

ISBN : 978-960-7582-59-1

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΠΟΥΣΟΥΤΑΣ - ΘΑΝΑΣΟΥΛΑΣ

Πριν από αρκετά χρόνια γνώρισα την σκέψη των στοχαστών που έζησαν στην Ιωνία και διατύπωσαν τις θεωρίες τους πριν από τον Σωκράτη και τον Πλάτωνα. Αυτούς που ονομάζουμε *Προσωκρατικούς*. Η πρώτη αυτή γνωριμία με ξένισε. Είχα βλέπετε και εγώ εκπαιδευτεί και μεγαλώσει όπως όλοι σχεδόν οι νεοέλληνες με το «σωκρατικό πνεύμα». Στην συνέχεια όμως, όσο περισσότερο μελετούσα και βάθαινα στην σκέψη τους, η στάση μου απέναντι τους άλλαξε, όπως και για πολλούς άλλους, και το ενδιαφέρον μου για

αυτούς αύξανε. Όταν μάλιστα συνειδητοποίησα ότι η σκέψη των φιλοσόφων αυτών ήταν και η πρώτη φιλοσοφική σκέψη που διατυπώθηκε στην Ευρώπη, τότε_τους τοποθέτησα σε ένα πολύ ψηλό βάθος στην εκτίμησή μου.

Η αρχή της φιλοσοφίας είναι σαν την αρχή του κόσμου. Όσο σημαντικό είναι να την γνωρίσουμε τόσο δύσκολο είναι να δώσουμε μια ικανοποιητική απάντηση στα ερωτήματα που αφορούν την προσέγγισή της. Αν ακολουθήσουμε την πορεία της φιλοσοφίας από την αρχή της μέχρι σήμερα, δεν μπορούμε να ξεκινήσουμε από άλλο σημείο παρά από τις πηγές και τις αιτίες που τροφοδότησαν τον φιλοσοφικό στοχασμό. Για αυτό τον λόγο η πρώτη φιλοσοφική σκέψη είναι πολύ σημαντική όχι μόνο επειδή είναι η πρώτη αλλά και επειδή είναι η μήτρα της φιλοσοφίας.

Με αυτή την σκέψη θα προσεγγίσουμε λοιπόν το έργο του Αναξίμανδρου και του Αναξίμενη, του

Ξενοφάνη, του Ηράκλειτου, του Πυθαγόρα, του Παρμενίδη, του Ζήνωνα και του Μέλισσου, του Εμπεδοκλή, του Αναξαγόρα, του Αρχέλαου, του Διογένη του Απολλωνιάτη και των ατομικών του Λεύκιππου και του Δημόκριτου.

Η φιλοσοφία, σαν εκδήλωση του ανθρωπίνου πνεύματος, μας λειο ο Θεόφιλος Βέικος¹ δεν υπήρξε ποτέ αυτονόητη. Αντίθετα, αυτή απαιτούσε από την αρχή και απαιτεί πάντοτε, εξήγηση της γέννησής της, της ανάπτυξης και της όλης σταδιοδρομίας της.

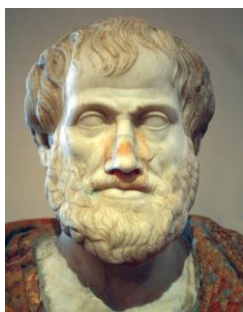

Εικόνα 1
Θεοφιλος Βέικος

Η φιλοσοφία δεν ήρθε στον κόσμο σαν ένα ξαφνικό ξέσπασμα της σκέψης του ανθρώπου. Δεν ήταν μια επαναστατική καινοτομία, μια ριζοσπαστική αλλαγή ή μια ξαφνική μεταβολή. Ήρθε σαν αποτέλεσμα

¹ Θεόφιλος Βέικος. (1936-1995) Καθηγητής της ιστορίας της φιλοσοφίας στα Πανεπιστήμια Ιωαννίνων και Αθηνών με μεγάλο συγγραφικό και ερευνητικό έργο.

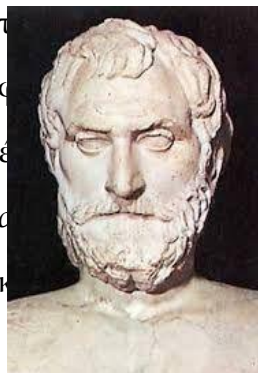
μιας βαθμιαίας ανάπτυξης που είχε ξεκινήσει αρκετό καιρό πριν ολοκληρώσει την εμφάνισή της. Είναι αποδεκτό πλέον ότι οι Έλληνες δεν επιζητούσαν την Γνώση μόνο για πρακτικούς σκοπούς όπως π. χ. έκαναν οι Βαβυλώνιοι. Ζητούσαν την Γνώση με έναν ορθολογικό και συστηματικό τρόπο. Η μέθοδος αυτή δικαιολογεί και το γεγονός ότι στην περιοχή αυτή άθνησε βαθμιαία η επιστημονική γνώση. Στην Ελλάδα η ανάπτυξη της φιλοσοφίας ήρθε μαζί με την ανάπτυξη της επιστήμης γιατί το ενδιαφέρον υπήρξε μεγάλο για μια γνώση θεμελιωμένη με ακρίβεια και με σύστημα οργανωμένη.

Εικόνα 2
Αριστοτέλης

Εδώ βρίσκεται και η διαφορά μεταξύ της έννοιας σοφός και φιλόσοφος. Ο σοφός στην αρχαία Ελλάδα σήμαινε, κατά τον Αριστοτέλη στο έργο του *Ηθικά Νικομάχεια*, «αρετή τέχνης», δηλαδή την εμπειρία και την δεξιότητα σε μια τέ-

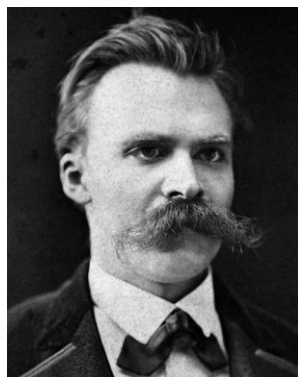
χνη.. Οι επτά σοφοί της αρχαίας Ελλάδας ήταν άνθρωποι του πνεύματος και της δράσης. Συνδύαζαν την θεωρία με την πράξη. Αυτοί οι επτά σοφοί απο-

λευταία βαθμίδα που οδηγεί στην επιστήμη. Ας μην ξεχνάμε ότι στους σοφούς αυτούς, ο Θαλής ο Μιλήσιος, σκεπάζετε σαν ο πρώτος προσωκρατικός η γνώση και η σκέψη

Εικόνα 3
Θαλής ο Μιλήσιος κλίνουν από τους καθαρά πρακτικούς και ωφελιμιστικούς στόχους και στρέφονται προς τις αρχές και τον συσχετισμό των εννοιών και των γεγονότων. Αυτή η μετατόπιση της σκέψης του Έλληνα από την πράξη στην θεωρία και ο διαχωρισμός τους ήταν μια καθοριστική προϋπόθεση ώστε να αναπτυχθεί η φιλοσοφία και η επιστήμη.

Ο Nietzsche² εκφράζοντας τον θαυμασμό του για την ελληνική σκέψη θα πει ότι «Οι Έλληνες ήξεραν να αρχίσουν να φιλοσοφούν στην σωστή εποχή. Όχι μέσα από τη πίκρα, πράγμα που εσφαλμέ-

Εικόνα 4
F. Nietzsche

να εικάζουν όσοι έλκουν την φιλοσοφία από την μελαγχολία, αλλά μέσα από την ευτυχία. Από μια ώριμη εφηβεία, μέσα από το φλογερό κέφι της θαρραλέας και νικηφόρου ανδρικής ηλικίας. Το ότι οι Έλληνες φιλοσοφούν σε μια τέτοια εποχή, μας διδάσκει τι είναι φιλοσοφία και τι σημαίνει».

Στην Ιωνία γεννήθηκε η φιλοσοφία και η επιστήμη. Όλοι σχεδόν οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι ήταν Ίωνες στην καταγωγή. Η φιλοσοφία αυτή εμ-

²F. Nietzsche. Γερμανός φιλόσοφος και ποιητής. Γεννήθηκε το 1844 και πέθανε το 1900. Καθηγητής ελληνικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Βασιλείας. Εμπνεύστηκε από τον αρχαίο Ελληνικό πολιτισμό και την φιλοσοφία του Σοπενάουερ.

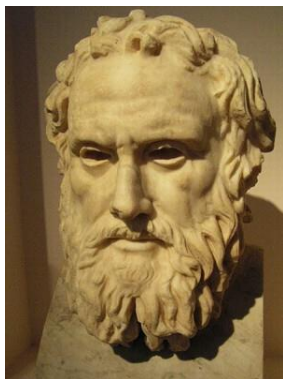
φανίζεται στις αρχές του 6^{ου} αιώνα π. Χ. και διαρκεί μέχρι το τέλος περίπου του 5^{ου}. Αυτή είναι η κατάληξη μιας μακρόχρονης εξέλιξης και ωρίμανσης της προσωπικότητας του Έλληνα. Αυτός θα προσεγγίσει την φύση που βρίσκεται γύρω του με έναν μοναδικό τρόπο απορίας και θαυμασμού ταυτόχρονα. Την αντιλαμβάνεται σαν ένα θείο αρμονικό και σε τάξη ευρισκόμενο σύνολο. Τον Κόσμο. Σε αυτόν κυριαρχεί η ενότητα και η νομοτέλεια. Σε αυτόν τον Κόσμο είναι ενταγμένη και η ανθρώπινη κοινωνία.

Την κοινωνία αυτή την αντιλαμβάνεται σαν ένα τμήμα του Κόσμου όπου η ευνομία και η ισορροπία εξασφαλίζουν την τάξη και την δικαιοσύνη στα πλαίσια γενικών ηθικών κανόνων. Η δημιουργία της γραφής θα βοηθήσει στη εδραίωση της επικοινωνίας και της στενότερης γνωριμίας των ανθρώπων και της σκέψης τους. Το πολίτευμα χάνει χωρίς την θεοκρατική δομή του και με την θέσπιση του νομίσματος τα πράγματα αποκτούν συμβολική

αξία. Το θρησκευτικό δρώμενο εντάσσεται στην κοινωνική ζωή της πόλης-κράτους αποδυναμώνοντας τους αξιωματούχους του ιερατείου από την εξουσία.

Οι Θεοί είναι ενταγμένοι μέσα σε αυτό το φυσικό περιβάλλον. Κυριαρχούνται δε και αυτοί από την Μοίρα. Η έρευνα για Γνώση δεν αποτελεί ασέβεια αλλά τρόπος μέθεξης του Θείου. Από τη εποχή της Οδύσειας ακόμη βλέπουμε να εμφανίζεται η τάση να μετατίθεται το ιδανικό του ήρωα από αυτόν που έχει σωματική ρώμη σε αυτόν που έχει πνευματική ικανότητα. Ο πολίτης δρα επώνυμα σε όλες τις εκδηλώσεις της πολιτικής ζωής. Εκφράζει τα αισθήματά του. Αναπτύσσει τις απόψεις του. Αποκτά αυτοσυνειδησία μέσα σε ένα περιβάλλον κοινωνικής και πολιτικής ελευθερίας. Ενόραση και λογική ισορροπούν μεταξύ τους και η σκέψη αρχίζει να απομακρύνεται από τους καθαρά πρακτικούς στόχους πορευόμενη προς περισσότερο θεωρητικές αρχές και έννοιες.

Στην κοινωνία των πόλεων αυτών δεν θα βρούμε μια κεντρικής μορφής εξουσία σε κανένα από τα επίπεδα διοίκησης (πολιτικό, στρατιωτικό, διοικητικό ή θρησκευτικό). Πολύ δε περισσότερο κάτι τέτοιο δεν θα δούμε σε πολιτισμικό ή διανοητικό επίπεδο. Δεν υπήρξε μια «αποκαλυπτόμενη σοφία» ή κάποιες παραδοσιακές αντιλήψεις που θα μπορούσαν να επιβληθούν μέσω μια κάστας θρησκευτι-

Εικόνα 5
Ησίοδος

κής στην κοινωνία. Υπήρχαν βέβαια θρησκευτικές εορτές με πανελλήνια απήχηση, καθώς και ιερά και μαντεία με ευρύ κύρος. Αυτά όλα όμως δεν στηρίζονταν σε μια θρησκευτική ή πολιτιστική θεωρεία ή ένα αντίστοιχο δόγμα. Τον ρόλο αυτόν κατά κάποιο βαθμό έπαιζαν τα Ομηρικά έπη και τα ποιήματα του Ησίοδου.

Ο Ησίοδος θα θέσει για πρώτη φορά τα βασικά ερωτήματα για την αλήθεια και την απαρχή του κόσμου. Δίδει μια φυσιοκρατική απάντηση στην κοσμογονία του. Το πνεύμα του Έλληνα είναι πλέον έτοιμο να κάνει ένα ακόμη αποφασιστικό βήμα προς την φιλοσοφία. Το βήμα αυτό θα γίνει από τους προσωκρατικούς.

Τέσσερις είναι οι βασικοί άξονες της σκέψης οι οποίοι είναι καθοριστικοί για την μετέπειτα εξέλιξη του πνεύματος:

1. Κάτω από την φαινομενική αταξία και πολλαπλότητα υπάρχει στον Κόσμο τάξη, ενότητα και σταθερότητα.
2. Η σταθερότητα έγκειται στην θεμελιώδη αρχική ουσία από την οποία προήλθε ο κόσμος.
3. Η πρωταρχική ουσία και κατά συνέπεια η κοσμική πραγματικότητα είναι μια και βασίζεται όχι σε υπερφυσικά αλλά αποκλειστικά σε φυσικά αίτια.

4. Τα κοσμικά αυτά φυσικά αίτια είναι σε θέση να τα διερευνήσει ο άνθρωπος με ορθολογική μέθοδο.

Οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι είναι αυτοί που θα αποτινάξουν τα υπολείμματα της μυθολογικής προσέγγισης της κοσμογονίας και θα αντικαταστήσουν τα ονόματα των Θεών με λέξεις ουδέτερου γένους όπως π. χ. το *Άπειρον* ή τα *Εναντία*. Αυτοί θα γενικεύσουν τις προσωπικές τους γνώσεις και εμπειρίες μετατρέποντάς τες σε καθολικές αρχές και θεωρίες. Για πρώτη φορά ο άνθρωπος εστιάζει την σκέψη του στην αλήθεια αναζητώντας την υποκειμενική τάξη και σταθερότητα στην Φύση. Ο τρόπος προσέγγισης θα είναι ορθολογικός και κριτικός.

Στο σημείο αυτό, καλό θα είναι να αναφερθούμε στις διαφορές που βρίσκουμε στον όρο *Φύση* στους Προσωκρατικούς και στον Αριστοτέλη. Στην αρχαιοελληνική προσωκρατική σκέψη η *Φύση* υπο-

δηλώνει την δυναμική διεργασία της φυσικής εξέλιξης και ταυτόχρονα παραπέμπει στην καταγωγή, στην πρώτη αρχή, στην έλευση, στο Είναι. Με αυτή την δυναμική διεργασία ανάπτυξης των πραγμάτων θα προσπαθήσουν να κατανοήσουν την σύσταση και τον πραγματικό χαρακτήρα τους. Αντίθετα ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η Φύση έχει χάσει τον δυναμισμό της και υποδηλώνει την πραγματική υπόσταση ενός πράγματος σε τελική και ολοκληρωμένη εξέλιξη.

Η προσωκρατική φιλοσοφία περί φύσεως, εκτός από το φυσικό, ανόργανο σύμπαν και τα φυσικά φαινόμενα, περιλαμβάνει όλα τα έμβια όντα και τον άνθρωπο σε όλες τις εκδηλώσεις της ζωής του. Τόσο τις κοινωνικές και τις βιολογικές, όσο και τις ηθικές και οντολογικές. Ο άνθρωπος είναι άρρητα συνδεδεμένος με την Φύση και είναι ενσωματωμένος σε αυτή. Βρίσκεται σε αμοιβαία αλληλεξάρτηση με αυτή.

Το επίτευγμα των Προσωκρατικών έγκειται στην ορθολογική θεώρηση του σύμπαντος. Ο άνθρωπος της εποχής αυτής βλέπει τον Κόσμο σαν ένα ενιαίο και αδιαίρετο οργανικό σύνολο. Στο σύνολο αυτό, η Φύση, η κοινωνία και ο άνθρωπος, έχουν ενταχθεί αρμονικά και υπακούουν στους ίδιους φυσικούς, βιολογικούς και κοινωνικούς νόμους. Για τον λόγο αυτόν τα πρώτα ερωτηματικά αφορούσαν την ίδια την κοσμογονία και στην συνέχεια επεκτάθη-

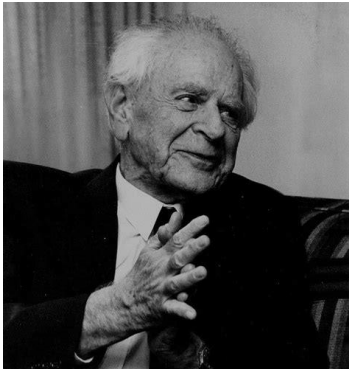
Εικόνα 6
W Heisenberg

καν σε άλλα θέματα. Η μέθοδος προσέγγισης ήταν κυρίως παραγωγική δηλαδή από το γενικό στο ειδικό.

Ο Heisenberg³ θεωρεί ότι υπάρχουν δύο τρόποι σύλληψης μιας θεωρίας. Η ενόραση και η ορθή κρίση. Ενόραση και διαίσθηση συ-

³Heisenberg. Γερμανός φυσικός που γεννήθηκε το 1901 και πέθανε το 1976. Από τους θεμελιωτές της Κβαντικής Φυσικής. Τιμήθηκε με το βραβείο Nobel το 1932.

ναντάμε σε όλους τους λαούς. Ο κριτικός ορθολογισμός όμως συναντάται για πρώτη φορά στους Προσωκρατικούς και είναι μοναδικό δικό τους επίτευγμα. Η παρατήρηση δεν οδηγεί οπωσδήποτε στην αλήθεια. Αντίθετα ο συνδυασμός της ενόρασης με την ορθή κρίση που διακρίνει το πνεύμα των προσωκρατικών αποτελεί έναν επίπονο τρόπο εκπόνησης μιας θεωρίας.

Εικόνα 7
Karl Popper

Το πρώτο παράδειγμα στην ιστορία τέτοιας εκπόνησης θεωρίας είναι αναμφίβολα η θεωρία του Αναξίμανδρου τον 6^ο αιώνα π. Χ. ότι η Γη αιωρείται στο κενό. Την θεωρία αυτή ο Popper⁴ στο

έργο του *Πίσω στους Προσωκρατικούς* την θεωρεί

⁴ Popper K. (1902 -1989). Βρετανός, αυστριακής καταγωγής φιλόσοφος Αναδείχθηκε σε έναν από τους σημαντικότερους διανοητές του 20ου αιώνα

σαν την πλέον τολμηρή και επαναστατική σε όλη την ιστορία της ανθρωπότητας. Το αξιοσημείωτο σε αυτή την θεωρία είναι ότι η ενόραση και η λογική οδήγησαν τον Αναξίμανδρο στο σωστό συμπέρασμα ότι η Γη δεν μπορεί να στηρίζεται κάπου αλλά θα πρέπει να αιωρείται.

Οι Προσωκρατικοί ήθελαν να κατανοήσουν και όχι να περιγράψουν την φύση. Είναι πολύ οξυδερκείς και διορατικοί και έχουν την δυνατότητα να διαισθάνονται ότι αν ασχοληθούν με επιμέρους λεπτομέρειες και πειραματικές αποδείξεις θα απόκλιναν από τον σκοπό τους που ήταν ένας και μόνος. Το «ειδέναι» τον κόσμο στην ολότητά του. Το πόσο δίκαιο είχαν θα το επισημάνει πολύ αργότερα με μια δόση πίκρας και νοσταλγίας ο Heisenberg λέγοντας: « Όσο διευρύνεται το πεδίο που μας διανοίγεται στην φυσική, στη χημεία και στην αστρονομία τόσο περισσότερο φροντίζουμε να αντικαθιστούμε

τον όρο φυσική εξήγηση με τον ταπεινό όρο φυσική περιγραφή και τόσο περισσότερο γίνεται αντιληπτό ότι η πρόοδος αυτή δεν αναφέρεται σε άμεση γνώση, αλλά σε αναλυτική εμβάθυνση. Με κάθε μεγάλη ανακάλυψη, και αυτό μπορούμε να το παρακολουθήσει κανείς ιδίως στην σύγχρονη φυσική - μειώνονται οι απαιτήσεις των ερευνητών για μια κατανόηση του Κόσμου υπό την πρωταρχική του έννοια».

Ο Popper στο έργο του *Πίσω στους Προσωκρατικούς* μας λέγει ότι το σημαντικό στοιχείο των Προσωκρατικών φιλοσόφων είναι το ότι αυτοί ανέπτυξαν μεταξύ τους έναν κριτικό διάλογο τρόπον τινά. Ανέπτυξαν μια «συζήτηση» που στηρίζονταν στην λογική και όχι σε δόγματα και προκαταλήψεις. Αρέσκονταν σε μια σειρά επαγωγικών και παραγωγικών συλλογισμών για να υποστηρίξουν το πλουραλιστικό και μονιστικό επιχείρημά τους. Στο σημείο αυτό ο Popper βρίσκει το μεγαλείο των φιλοσόφων αυτών. Είναι αντιδογματικοί. Χρησιμοποιούν

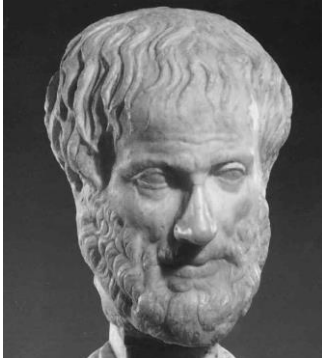
την παραγωγική σκέψη που μας βοηθά να υπερβούμε τα χάσματα και την αβεβαιότητα της επαγωγικής. Με τον τρόπο αυτό, μέσω των φιλοσοφικών διαμαχών και του κριτικού «διαλόγου» πάνω στις θεωρίες που ανέπτυξαν, δημιούργησαν την δυτική αντιδογματική παράδοση με τις «υποθέσεις» και την ελεύθερη κριτική.

Σε αυτό το πλαίσιο όλοι οι Προσωκρατικοί φιλόσοφοι επιχείρησαν να προσδιορίσουν το έσχατο «στοιχείο» της υλικής πραγματικότητας. Με τον τρόπο αυτό επιδίωκαν να βρουν την ουσία και την φύση των πραγμάτων. Δηλαδή «τι εστί το όν». Όλοι οι φιλόσοφοι μετά από αυτούς σε αυτό το ερώτημα θα προσπαθήσουν να απαντήσουν

Ας ακολουθήσουμε λοιπόν την χρονολογική εξέλιξη της σκέψης των Προσωκρατικών και ας αισθανθούμε το μεγαλείο της σύλληψής τους. Στην Ιωνία και συγκεκριμένα στην Μίλητο, μια από τις

ευημερούσες πόλεις του 6^{ου} π. Χ. αιώνα ο Θαλής⁵, ο Αναξίμανδρος και ο Αναξιμένης θα αρθρώσουν τον πρώτο φιλοσοφικό λόγο:

«Αναξίμανδρος....αρχήν....είρηκε των όντων το άπειρον....εξ ων δε η γένεσις έστι τοις ούσι, και

Εικόνα 8
Αναξίμανδρος

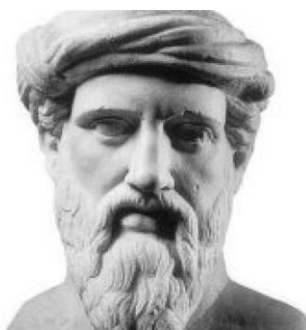
την φθοράν εις ταύτα γίνεσθαι κατά το χρεών διδόναι γαρ αυτά δίκην και τίσιν αλληλοις της αδικίας κατά του χρόνου τάξιν.». Αυτό το μικρό απόσπασμα του Αναξίμανδρου θεωρείτε ως το πρώτο κείμενο, η αρχαιότε-

ρη έκφραση της δυτικής φιλοσοφίας.

⁵ Υπάρχει μια διαμάχη μεταξύ των ερευνητών για την κατάταξη του Θαλή στους φιλοσόφους. Τα στοιχεία και οι πηγές που έχουμε για αυτόν δεν είναι αρκετά ώστε να μπορεί να διατυπωθεί ολοκληρωμένη και τεκμηριωμένη άποψη. Κύριο εμπόδιο είναι η μη ύπαρξη κάποιου έργου από αυτόν. Η Παράδοση που θέλει την συγγραφή από τον Θαλή έργου με τίτλο 'Περί Φύσεως' δεν είναι αποδεκτή διότι το έργο αυτό δεν υπήρχε ούτε την εποχή του Αριστοτέλη, ο οποίος αγνοεί την ύπαρξή του. Στην μονογραφία αυτή θα συμπεριλάβουμε τον Θαλή στους Προσωκρατικούς

Σαν πρώτη αρχή ο Θαλής θα προτείνει το Ύδωρ, ο Αναξίμανδρος το Απειρον και ο Αναξίμανης τον Αέρα. Για αυτούς η πρωταρχική ουσία δεν υποδηλώνει μόνο την σύσταση, αλλά η ίδια ενέχει και την ικανότητα αλλαγής και εξέλιξης σε όλες τις εκφάνσεις του φυσικού κόσμου. Η πρωταρχική ουσία είναι αυτοκινούμενη και αιώνια.

Την ίδια εποχή ο Πυθαγόρας στον Κρότωνα ιδρύει την αδελφότητα. Είναι η πρώτη φιλοσοφική σχολή που ιδρύεται στην Ελλάδα. Οι Πυθαγόρειοι θα επιδιώξουν να δώσουν ένα βαθύτε-

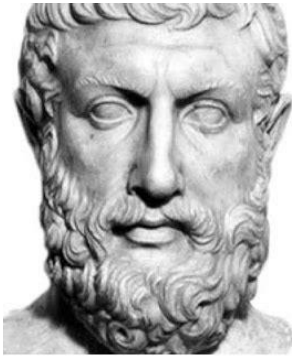

Εικόνα 9
Πυθαγόρας ο Σάμιος

ρο νόημα και θρησκευτικό περιεχόμενο στην ζωή του ανθρώπου. Η απάντηση στην ερώτηση για την πρώτη αρχή δεν θα αναζητηθεί στην ύλη αλλά στην μορφή και στις σχέσεις των όντων. Αυτές οι σχέσεις

για πρώτη φορά θα διατυπωθούν ποσοτικά, με μαθηματικά μέσα. Εμφανίζουν κατά συνέπεια μια στροφή του πνεύματος από την αναζήτηση φυσικών εξηγήσεων σε περισσότερο αφηρημένες έννοιες όπως είναι αυτές των μαθηματικών.

Λίγο αργότερα ο Ξενοφάνης ο Κολοφώνιος θα

Εικόνα 10

Ξενοφάνης ο Κολοφώνιος

κηρύξει για πρώτη φορά τον έναν θεόν κατά τρόπο αποφαιτικό. Αποκηρύσσει με τον τρόπο αυτόν την ανθρωπομορφική άποψη για τον χαρακτήρα του θείου. Στον πνευματικό τομέα θα θεωρηθεί ο πρώτος αναμορφωτής. Θα εισαγάγει

την *ανθρωποκεντρική θεωρία* καλώντας για πρώτη φορά τους ανθρώπους μόνοι τους να πορευθούν προς την πρόοδο, το διαρκώς καλλίτερο, το *άμεινον*, σαν υπεύθυνα άτομα μακριά από τους θεούς και

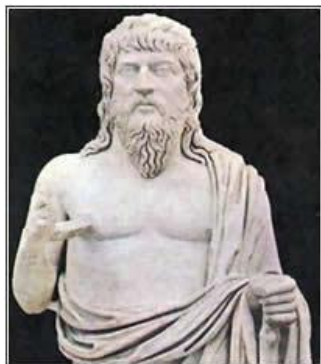
ο πρώτος Φιλόσοφος είναι ο Αναξίμανδρος.

την θεϊκή παρέμβαση. Παράλληλα θα θέσει τα όρια της ανθρώπινης προόδου και γνώσης και θα επισημάνει πρώτος την διαφορά μεταξύ Απόλυτης και Φαινόμενης αλήθειας. Το πρόβλημα αυτό, θεμελιώδες μέχρι τις μέρες μας για την φιλοσοφία, θα απασχολήσει τον Ηράκλειτο και τον Παρμενίδη.

Η θεωρία των τριών Μιλησίων για την πρώτη αρχή δημιουργεί τις πρώτες απορίες στις διάνοιες της εποχής. Η σχέση των αισθήσεων με την πραγματικότητα και η σχέση του *Είναι* προς το *Γίνεσθαι* θα απασχολήσει τους δύο επόμενους στοχαστές που θα δώσουν τις δικές τους απαντήσεις με δύο διαμετρικά αντίθετους δρόμους. Τον Ηράκλειτο και τον Παρμενίδη. Από τότε και μέχρι σήμερα καμία ευρωπαϊκή φιλοσοφική σκέψη δεν θα μπορέσει να αγνοήσει το έργο τους.

Ο Ηράκλειτος θα θεωρήσει την αέναη κυκλική αλλαγή και κίνηση σαν την μόνη πραγματικότητα. Αρνείται να δεχθεί την ύλη σαν το στατικό υπό-

βαθρο της Αλήθειας όπως και την απλή αισθητήρια αντίληψη αν αυτή δεν ελέγχεται από την λογική. Το πρόβλημα της αυτογνωσίας και της αυτοσυνειδησίας παίρνει υπόσταση. Για αυτόν πραγματική υπόσταση δεν έχει η ύλη, τα πράγματα αλλά οι «διεργασίες» που έγκειται στη αέναη διαλεκτική σύ-

Εικόνα 11
Ηράκλειτος

γκρουση και σύνθεση αντίθετων τάσεων. Σε στιγμές ισορροπίας παρουσιάζεται σχετική σταθερότητα. Η εναλλάξ υπεροχή της μιας ή της άλλης τάσης οδηγεί στην συνεχή ροή και κυκλική φθορά και γέννηση των πάντων.

Αιώνιος είναι μόνο ο Λόγος ο οποίος ελέγχει τη κίνηση και την αλλαγή καθώς και το κατ' εξοχήν φυσικό φαινόμενο που εκφράζει την μεταβολή το Πυρ.

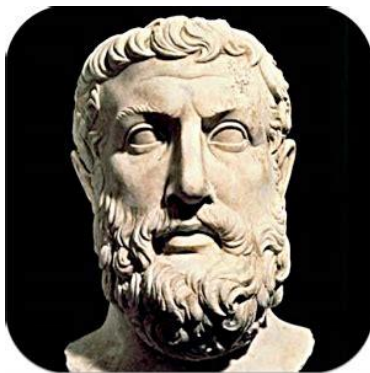
Ο Παρμενίδης ο Ελεάτης έχει σαν αφετηρία τις σκέψεις του Ηράκλειτου. Ο δρόμος όμως της Α-

λήθειας είναι διαφορετικός για αυτόν. Ο Κόσμος είναι για τον Παρμενίδη ομογενής, αδιαίρετος, ακίνητος και αμετάβλητος. Είναι η πρώτη φορά που η ανθρώπινη σκέψη ερευνά την Αλήθεια με οντολογικά κριτήρια και για πρώτη φορά ορίζεται ένας νοητός κόσμος ανεξάρτητος από τις αισθήσεις. Ο Κόσμος αυτός είναι για τον Παρ-

μενίδη ο πραγματικός Κόσμος. Η θεώρησή του βασίζεται στην μεταφυσική άποψη ότι : «έστι γαρ είναι, μηδέν δ' ουκ έστι».

Άρα αφού δεν υπάρχει κενό ο Κόσμος είναι ενιαίος

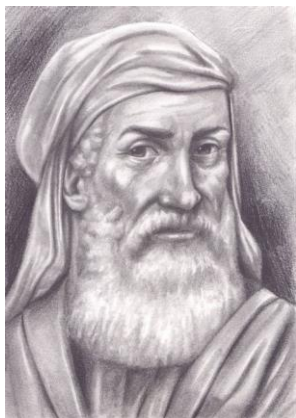
και συμπαγής και κατά συνέπεια δεν υπάρχει καμία κίνηση ούτε επιμέρους τμήματα. Αυτά όλα δεν επιτρέπουν την ύπαρξη της αλλαγής. Το ον, θα πει ο Παρμενίδης ούτε ήταν ποτέ ούτε θα είναι γιατί είναι

Εικόνα 12
Παρμενίδης

τώρα όλο μαζί ένα, συνεχές, προσέτι ακίνητο, χωρίς αρχή και τέλος.

Οι απόψεις του Ηράκλειτου και του Παρμενίδη καλούν τον άνθρωπο να χάσει κάθε εμπιστοσύνη στην αισθητήρια αντίληψη που κάνει τον κόσμο αληθινό. Αυτό γίνεται αποδεκτό δύσκολα. Ο Εμπεδοκλής, ο Αναξαγόρας και ο Δημόκριτος θα προσπαθήσουν να δώσουν νέες ερμηνείες για την κίνηση και την αλλαγή που παρατηρείται στο αισθητό. Θα παραιτηθούν από τις θεωρίες για μια αρχή των Μι-

Εικόνα 13
Εμπεδοκλής

λησίων και θα αναπτύξουν νέες πολυαρχικές θεωρίες οι οποίες θα περιέχουν για πρώτη φορά κινητικές αρχές.

Ο Εμπεδοκλής θεωρεί ότι υπάρχουν τέσσερις οντότητες ή στοιχεία. Τα ριζώματα. Η γη, το νερό, ο αέρας και η φωτιά. Μέσω των συνδυασμών σε διαφορετικές α-

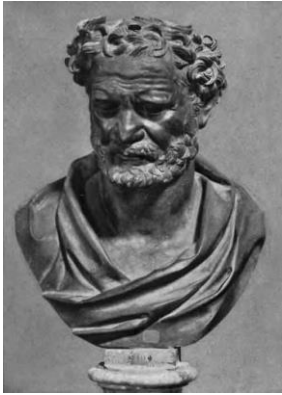
ναλογίες των τεσσάρων στοιχείων εκφράζεται η πολλαπλότητα των μορφών του Κόσμου. Οι συνδυασμοί αυτοί πραγματοποιούνται μέσω δύο κινητικών αρχών της Φιλότητας και του Νείκουσ.

Την ίδια περίπου εποχή ο Αναξαγόρας θα θεωρήσει τα σπέρματα σαν επιμέρους οντότητες και για πρώτη φορά θα καθορίσει σαν κινούμενη αρχή τον *Νου*. Είναι η πρώτη φορά που εκφράζεται ο δυϊσμός πνεύματος – ύλης. Είναι σε όλους μας γνωστό πόσο επηρέασε ο δυϊσμός αυτός την φιλοσοφική σκέψη γενικότερα.

Οι ατομικοί Λεύκιππος και Δημόκριτος θα ακολουθήσουν έναν διαφορετικό πιο επιστημονικό δρόμο. Θα υποστηρίξουν ότι το κενό, δηλαδή το μη-είναι, υπάρχει. Για αυτούς τα στοιχεία που υπάρχουν είναι δύο. Το πλήρες και το κενόν. Το πρώτο το ονόμασαν

Εικόνα 14
Λεύκιππος

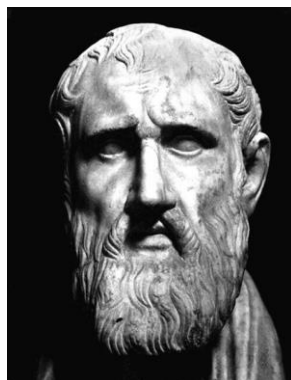

Εικόνα 15
Δημόκριτος

ον το δεύτερο μη ον. Τις πρώτες αυτές αρχές θα τις θεωρήσουν άτμητες και τα ελάχιστα σωματίδια θα τα ονομάσουν άτομα. Η ατομική θεωρία που εξηγεί αιτιοκρατικά την κίνηση και την μεταβολή θα παίξει καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της επιστήμης μέχρι σήμερα.

Ανακεφαλαιώνοντας δεν θα ήταν άτοπο να πούμε ότι η ιστορία της Προσωκρατικής φιλοσοφίας, όπως την συναντούμε στις διάφορες πηγές, είναι μια διαλεκτική φιλοσοφική διαμάχη. Αυτή η διαμάχη έχει δύο πλευρές. Από την μια οι θεωρητικοί της ενότητας με πρώτους τους Ελεάτες και από την άλλη οι θεωρητικοί της πολλαπλότητας του σύμπαντος. Ο μονιστής Παρμενίδης χρησιμοποιεί Πυθαγόρεια σημεία για να ασκήσει κριτική στην υλική μονάδα των Ιώνων, των Πυθαγορείων και του Ηράκλειτου. Στην

συνέχεια ο Ζήνων και ο Μέλισσος παίρνουν την μονάδα των συγχρόνων τους πλουραλιστών Εμπεδοκλή και Αναξαγόρα για να δείξουν ότι αυτή αφού διαιρείται άπειρες φορές δεν ικανοποιεί τους Ελεάτες και την

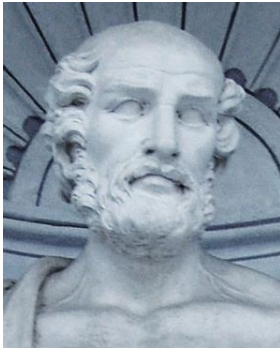
Εικόνα 16
Ζήνων ο Ελεάτης

θεωρία τους. Τέλος οι πλουραλιστές Ατομικοί αφού ενέδωσαν στην Ελεατική λογική και χρησιμοποίησαν τα ατομικά μεγέθη προσπάθησαν να ανασκευάσουν την ελεατική θεωρία.

Η ιστορία λοιπόν της προσωκρατικής φιλοσοφίας δεν είναι τίποτε άλλο περά μια διαρκής φιλοσοφική διαμάχη. Από τον πλατωνικό Σοφιστή και μετά η αρχαία αυτή φιλοσοφική διαμάχη στην σύγχρονη βιβλιογραφία θα γίνει γνωστή σαν διαμάχη μεταξύ πλουραλιστών και μονιστών. Είναι επίσης γνωστή σαν διαμάχη μεταξύ υλιστών και ιδεαλιστών. Μεταξύ του Κόσμου του Ηράκλειτου και του

Κόσμου του Παρμενίδη. Μεταξύ του Κόσμου του *Γίγνεσθαι* και του Κόσμου του *Είναι*.

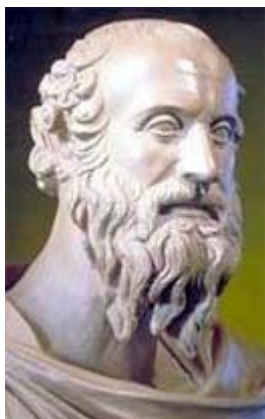
Ολοκληρωμένα έργα των Προσωκρατικών φιλοσόφων δεν έχουν διασωθεί. Έχουμε ελάχιστα και διάσπαρτα, ασύνδετα μεταξύ τους εδάφια. Μερικά από αυτά θα τα συναντήσουμε σε έργα μετασωκρατικών φιλοσόφων ή μεταγενέστερων σχολιαστών. Ένας από αυτούς είναι ο Αριστοτέλης. Αυτός βλέπει την σκέψη των φιλοσόφων αυτών σαν ένα ατελές προμήνυμα της δικής του φιλοσοφίας. Στο έργο του *Μετά τα Φυσικά* σχηματοποιεί τον προσω-

Εικόνα 17
Θεόφραστος

κρατικό στοχασμό σύμφωνα με τις ανάγκες της δικής του σκέψης. Μας δείχνει όχι τι δίδαξαν αλλά τι απαντήσεις θα έδιναν αυτοί στο δικό του πρόβλημα.

Ο Θεόφραστος έγραψε μια ιστορία της φιλοσοφίας. Έχει τίτλο *Φυσικών Δόξαι*. Οι πρώτοι φιλόσοφοι πα-

Εικόνα 18
Διογένης Λαέρτιος

ρουσιάζονται μέσα από το αριστοτελικό και περιπατητικό πνεύμα. Θα ακολουθήσει ο Διογένης Λαέρτιος με το έργο του *Βίοι και γνώμαι των εν φιλοσοφία ευδοκιμησάντων* στο οποίο θα βρούμε εκτενείς αναφορές για αυτούς.

Τα κείμενα μέσα από τα οποία μπορούμε να προσεγγίσουμε την σκέψη των Προσωκρατικών χωρίζονται σε δύο κατηγορίες.

1. Τα αυθεντικά και γνήσια αποσπάσματα.

Εδώ θα πρέπει να αποτίσουμε φόρο τιμής στο έργο του Diel⁶ και του συνεχιστή του Kranz⁷ για την συλλογή και αξιολόγηση των αποσπασμάτων.

⁶ Diels H. (1848 –1922) Γερμανός φιλόλογος γνωστός για την μελέτη του επί των προσωκρατικών φιλοσόφων και ιδιαίτερα του Εμπεδοκλή. Συνέλεξε και αξιολόγησε τα αποσπάσματα των έργων των φιλοσόφων αυτών.

⁷ Kranz B. Γερμανός φιλόλογος, γεννήθηκε τον Νοέμβριο του 1884 και πέθανε τον Σεπτέμβριο του 1960. Συνέγραψε φιλολογικά έργα, μελέτες

2. Τις έμμεσες πληροφορίες

Είναι πάντως γεγονός ότι οι Προσωκρατικοί είναι σε μας γνωστοί μόνο μέσα από τα αποσπάσματα. Τα κείμενα αυτά πρέπει να τα χρησιμοποιεί κανείς με

Εικόνα 19
Hermann A Diels

προσοχή και επιφύλαξη, με λεπτό νου και με ελεγχόμενη φαντασία.

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση αυτή και συνοψίζοντας αυτά που έχουμε αναφέρει μπορούμε να πούμε τα παρακάτω:

- Οι Προσωκρατικοί πρώτοι έθεσαν τα καίρια φιλοσοφικά και επιστημονικά ερωτήματα τα οποία έκτοτε απασχολούν τον δυτικό στοχασμό.

και άρθρα, ενώ ιδιαίτερα γνωστός είναι για τη συμμετοχή του στην έκδοση των *Προσωκρατικών* του H. Diels

- Θεμελίωσαν πρώτοι την παράδοση της κριτικής και όχι της δογματικής διερεύνησης χωρίς την οποία δεν θα υπήρχε επιστήμη.
- Υπέδειξαν πρώτοι νοητικά εργαλεία και ποιοτικές μεθόδους προσέγγισης και κατανόησης του φυσικού κόσμου που χρησιμοποιούνται μέχρι και σήμερα.
- Έδωσαν απαντήσεις καθοδηγούμενοι από έναν εκπληκτικό συνδυασμό ορθολογισμού, ενόρασης και παρατήρησης. Δεν χρησιμοποίησαν, εκτός από ορισμένες περιπτώσεις, το πείραμα.

Στην μη χρησιμοποίηση του πειράματος συναντούμε την διαφορά μεταξύ του Προσωκρατικού στοχασμού και της φυσικής επιστήμης. Το πείραμα και η μέτρηση έχουν ιδιαίτερο ρόλο στην αποδοχή ή την απόρριψη μιας θεωρίας. Οποιαδήποτε επομένως σύμπτωση των προσωκρατικών θεωριών με σύγ-

χρονες επιστημονικές θεωρίες πηγάζουν από διαφορετικές μεθόδους προσέγγισης και ερμηνείας. Θα ήταν για τον λόγο αυτό σοβαρό σφάλμα να θεωρηθούν οι δεύτερες σαν συνέχεια και πειραματική επιβεβαίωση των πρώτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

ΒΑΜΒΑΚΑΣ Κ, *Οι θεμελιωτές της Δυτικής σκέψης*, εκδ. ΠΕΚ, Ηράκλειο 2001

ΒΕΪΚΟΣ Θ, *Οι Προσωκρατικοί*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998

ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ Α, *Μελετήματα Προσωκρατικής Ηθικής*, εκδ. Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1994

ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ Α, *12 Μελετήματα Προσωκρατικής Φιλοσοφίας*, εκδ. Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1994

ΜΠΑΚΑΟΥΚΑΣ Μ, *Η σημασία της Προσωκρατικής φιλοσοφίας για μας σήμερα*, περ. Χημικά Χρονικά τ. 12

ΜΠΑΚΑΟΥΚΑΣ Μ, *Οι Προσωκρατικοί φιλόσοφοι*, εκδ. Μπαρτζουλάνος, Αθήνα

HERMANN A. *Σκέψου σαν Θεός*, εκδ. Ενάλιος, Αθήνα 2008

VEGETTI, *Προσωκρατικών Οράματα*, εφ. 'Το Βήμα της Κυριακής' 2002

Βιογραφικά στοιχεία του συγγραφέα

Γεννήθηκε στη Αθήνα τον Νοέμβριο του 1956. Σπούδασε Τεχνολόγος Ηλεκτρονικός και επαγγελματικά ασχολήθηκε με την Ανάλυση και τον Προγραμματισμό των Ηλεκτρονικών Υπολογιστών.

Εργάστηκε σαν τεχνικός Πληροφορικής σε μεγάλες εταιρείες του Ιδιωτικού και του Δημοσίου τομέα.

Παρακολούθησε μαθήματα στο πλαίσιο προγραμμάτων επιμόρφωσης στην Θρησκευολογία (Ελληνοαμερικανικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα), την Ιστορία (Πανεπιστήμιο Αθηνών και Ελληνοαμερικανικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα), την Φιλοσοφία (Ελληνοαμερικανικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα) και Ευρωπαϊκό Πολιτισμό (Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο).

Από το 1972 συμμετέχει σε διάφορες σχολές οργανώσεις και ομάδες εσωτερισμού, αυτογνωσίας, yoga και φιλοσοφικών αναζητήσεων. Έχει συγγράψει και παρουσιάσει μεγάλο αριθμό άρθρων, ομιλιών και δοκιμίων καθώς και τρία βιβλία.

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

- Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ.
- ΣΤΗΝ ΑΤΡΑΠΟ ΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ
- Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ
- ΣΟΦΙΣΤΕΣ – ΟΙ ΠΑΡΕΞΗΓΗΜΕΝΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
- ΑΠΟ ΤΟ ΓΕΩΚΕΝΤΡΙΚΟ ΣΤΟ ΗΛΙΟΚΕΝΤΡΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ
- Η ΓΥΜΝΗ ΓΥΝΑΙΚΑ – Η ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ ΧΩΡΙΣ ΤΟΝ ΜΑΝΔΥΑ ΤΗΣ ΘΕΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΚΕΝΤΡΙΣΜΟΥ.